

TANJA KOVAČIČ / KAKO VEDETI, ALI JE PES NEVAREN:
MITI IN VRAŽE TER NJIHOV VPLIV NA ODNOS MED ČLOVEKOM IN PSOM

Tanja Kovačič

Kako vedeti, ali je pes nevaren: miti in vraže ter njihov vpliv na odnos med človekom in psom

Ključne besede: pes, črna barva, strah, mitologija, folklor, vraže

DOI: 10.4312/ars.9.1.227-243

Pes je bil za človeka vedno pomemben. To kažejo tako arheološke ostaline in vloge psa v različnih človeških kulturah kot tudi mitologija. To, da je bil pes izredno uporaben za človeka in njegovo preživetje, pa nujno ne pomeni, da je bil vedno spoštovan in cenjen. Prav nasprotno. Kot se negativna konotacija izraža v slovenskem jeziku, pregovorih in rekih, se izraža tudi v folklornem izročilu. Kako je v tem kontekstu za razumevanje psa pomembna barva njegove dlake, bom predstavila s pomočjo analize zgodb iz zbirke *Glasovi*. V njej je najpogosteje omenjena črna barva psa. Motiv z onstranstvom povezanega črnega psa črpa iz simbolne in mitološke predstave ter vraževerja. Človek pa ob srečanju s takim psom najpogosteje občuti strah.

Ali je pes nevaren ali ne, danes presojamo na podlagi njegovih telesnih značilnosti oziroma na podlagi pasme. Kljub napredku znanosti in višji splošni izobraženosti prebivalstva imajo mitološke in simbolne predstave o črnem psu še vedno vpliv na ljudi. Lik črnega psa se v angleško govorečem okolju pojavlja na področju motenj razpoloženja in psihoterapije. S problematiko črnih psov pa se soočajo tudi delavci v zavetiščih za živali.

1 Pes, človekov sopotnik in sovražnik obenem

Arheološke izkopanine pričajo, da je bil pes prva udomačena žival. To se je zgodilo proti koncu zadnje ledene dobe oziroma v času, ko je bilo človekovo preživetje še popolnoma odvisno od lova in nabiralništva. Šele v zadnji fazi udomačitve, pred približno 4.000 leti, so začele nastajati prve pasme psov, in sicer prek umetne selekcije, predvsem glede na barvo kože, vrsto dlake, dolžino nog, obliko ušes in repa ter na podlagi temperamenta in vedenja (Clutton–Brock, 1999, 10–18). Pes ni zgolj fizično, temveč tudi psihično drugačen od svojih divjih prednikov. Etologi in genetiki ugotavljajo, da so že naši davni predniki pri vzreji psov sistematično izbirali lastnosti, značilne za mlade živali. S tem so vplivali na razvoj neotenije, procesa, ki v

odrasli živali ohrani številne, tako fizične kot psihološke značilnosti nedorasle živali (Leach, 2003, 354–355; Coren, 2010, 56–58). Helen M. Leach (2007, 89) v zgodovini razvoja psa poudarja koncept sinantropije,¹ s katerim skupno zgodovino psa in človeka razlaga s konceptom ekološkega povezovanja. Še bolj spekulativno teorijo navaja Stanley Coren (2001, 16–17), ki razlaga, da je lahko človek svoj jezik, s tem pa tudi izboljšano sposobnost simbolnega mišljenja, razvil šele potem, ko je začel aktivno sodelovati s psom.

Coren (2010, 145–146) nadaljuje s primerjavo vlog, ki jih pes izvaja v različnih kulturah. Zaveznitvo med človekom in psom poenostavljeno razloži z dejstvom, da psi počnejo stvari, ki človeku koristijo. Psi čuvaj varujejo ljudi in njihovo premoženje, lovski psi človeku pomagajo pri lovu, pastirski in ovčarski psi sodelujejo pri različnih aktivnostih vzreje živine. Psi lahko služijo kot vlečni psi in pomagajo pri prenašanju tovora. Sodelujejo lahko pri iskanju predmetov, ljudi ali snovi, delajo kot reševalci in pomagajo invalidnim osebam, da živijo bolj samostojno življenje. Terapevtski psi pomagajo starejšim, socialno izoliranim ter osebam z motnjami v duševnem in/ali telesnem razvoju. Psi človeku pomagajo tudi v bitkah in vojnah. Lahko pa človeka zgolj zabavajo, in sicer v bojih med seboj ali z drugimi živalskimi vrstami (Coren, 2010, 168–173), s tekom za vabo ali v cirkuških predstavah. Pes, ki se prehranjuje z vsakovrstnimi odpadki, ljudem pomaga čistiti okolico in iztreblja škodljivce. Čeprav je za modernega zahodnjaka uživanje pasjega mesa tabu (Serpell, 2009, 640–641), pa je (bil) pes za nekatere skupnosti pomemben vir mesne prehrane (Coren, 2010, 159–160; Podberscek, 2009).

Da je bil odnos med človekom in psom že v davni preteklosti resnično pomemben, razkriva tudi pregled svetovnih mitologij. Pes je kot mitološki lik poznan na vseh s človekom in psom naseljenih celinah. Poznali so ga azijski Kirgizi, Kazahi in Huni (Šmitek, 2004, 271) ter antični Grki (Šmitek, 2004, 37). Carl Gustav Jung (po Whitmont, 2003, 193) o psu govori kot o temni strani Meseca. Povzema, da sta imeli pse tako Hekta kot tudi Perzefona, grška boginja podzemlja, Hadova žena ter hči Demetre in Zeusa. Pes je znan lik v mitoloških tradicijah iranskih zoroastrov (Šmitek, 2004, 39, 159–160), Egipčanov (Šmitek, 2004, 128), Keltov (Sax, 2001, 87), Germanov (Šmitek, 2004, 128) in Slovanov (Šmitek, 2004, 159–160). Poznan je tudi v nordijski (Sax, 2001, 87), indijski vedski, babilonski, arabski (Šmitek, 2004,

1 Do sinantropične selekcije pride, ko se začne posamezna vrsta vključevati v okolje, ki obkroža človeka in ki velja za močno spremenjeno. Pri tem je pomembno, da človek vrsto oskrbi z zavetjem, ji nudi varnost pred plenilci ter dostop do hrane in vode. Če odnos med predstavniki vrste in ljudmi traja dovolj dolgo, prvotne spremembe vedenja, kot sta zmanjšanje strahu in prosjačenje za hrano, sčasoma vplivajo na genetske spremembe organizmov. Pes je bil za sinantropično selekcijo še posebej primeren zaradi sposobnosti, da se lahko prehranjuje z ostanki človeške hrane, živi v ali ob človeških bivališčih in s človekom potuje na velikih razdaljah. Prav zato je bil pes edina sinantropična udomačena žival lovskih in nabiralskih družb (Leach 2007, 89).

159–160), kitajski (Yang in An, 2008, 52–54, 100, 180) in afriški (Allan, Fleming in Phillips, 2012; Parrinder, 1984, 45, 77, 134), majeovski (Bošković, 1988, 76, 122), azteški (Sax, 2001, 87–88), severnoameriški staroselski (Virk, 1990, 10, 24, 39) in aboriginski (Smith, 2003) mitologiji.

Kljub izjemni in vsestranski uporabnosti psa, modernemu razumevanju psa kot človekovega najboljšega prijatelja in dejstvu, da pes nastopa v številnih svetovnih mitologijah, ne smemo sklepati, da ima pes zgolj pozitivne konotacije. Prav nasprotno. Kot bom pokazala v nadaljevanju, ima pes v ljudskih in mitoloških tradicijah pogosto negativne konotacije, saj je povezan s smrtjo, onstranstvom in nevarnimi silami. Pa vendar moram opozoriti, da je to moderna interpretacija, pri kateri stanje iz preteklosti presojam z lastnimi modernimi vrednotami in koncepti. Prepričanje, da je smrt nekaj nevarnega in nezaželenega, je posledica krščanskih tradicij. Ni nujno, da so se smrti bali tudi v obdobjih, ko so nastajali obravnavani mitološki motivi. Temu nasprotuje že dejstvo, da psi v mitih opravljajo izredno pomembne funkcije, kot sta varovanje prehoda med tem in onim svetom ter spremljanje bogov in božanstev. Verjetno nikoli ne bomo vedeli, kaj točno so o psu mislili naši davni predniki in predstavniki različnih izginulih svetovnih civilizacij. Skleпам pa, da so vsaj nekateri od njih opazili izredno uporabnost in pomembnost psa ter so ga zato tudi cenili.

V mitologijah se zrcali simbolika psa, ki je zapletena, obširna, predvsem pa ambivalentna, razlaga Tine Germ. V antiki je pes simboliziral bistrost, razumnost in zvestobo. Istočasno pa je bil tudi posrednik peklenških sil. Na stare mitološke predstave o psu se je vezala tudi krščanska ikonografija, ki je motiv črnega psa prevzela kot simbol za Satana. Pes je v naboru krščanskih pregreh reprezentiral lenobo, naglo jezo in seksualno nečistost. Kasneje, v srednjeveški moralistični ikonografiji, je pes postal simbol nevoščljivosti in požrešnosti. Istočasno je bil izredno priljubljen in njegovi pozitivni pomeni so močno prevladovali nad negativnimi. V ospredje je prišel njegov simbolizem zvestobe in vdanosti gospodarju, navaja Germ (2006, 174–178).

V obdobju novega veka se simbolika psa ni dosti spremenila. Pes je postal močan simbol zakonske zvestobe. Istočasno je začel predstavljati tudi negativno plat: pretirano pokornost in klečeplaznost (Germ, 2006, 176). V 19. in 20. stoletju so tradicionalni motivi zvestobe močno preglasili negativne pomene psa. Pes je začel postajati človekov najboljši prijatelj. Kljub temu ambivalenten odnos do njega ostaja značilen tudi za današnji čas. Izredno negativen odnos do psa izraža slovenski jezik. Psovka je po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1985, 281) »groba, zelo žaljiva beseda, besedna zveza, izrečena navadno v afektu«. Istočasno pa slovenska ustna tradicija pozna številne pregovore in reke, ki o psu govorijo na izredno negativen način in izražajo človekov okruten odnos do psa (Bojc, 1974).

Mitološke motive psa, ki so se v slovenski ustni tradiciji ohranili med ljudmi, sem poiskala v zbirki *Glasovi*. Gre za zbirko folklornih in spominskih pripovedi, ki je nastala na podlagi terenskega raziskovanja na območjih, kjer prebivajo govorci slovenskega jezika, torej v Republiki Sloveniji in zamejstvu. Pes je v teh zgodbah predstavljen na različne načine. Za ta prispevek je zanimiv predvsem motiv psa kot mitološkega bitja. Kot tak se pes pojavi v obliki demonskega psa, divje jage in psoglavca ter psa, ki zazna demona, naznanjajočega smrt, ki varuje zaklad in ki je povezan z božjimi silami. Pri tem je za prve tri podkategorije značilno, da je pes mitološko bitje, nadaljnje pa izražajo nadnaravne lastnosti psa, ki se prav tako vežejo na mitološke in folklorne predstave o pasjih sposobnostih.

V zgodbah o mitološkem psu se v obliki psa pogosto pojavlja demonsko bitje, ki lahko grozi človeku ali pa se ga človek zgolj boji. Demonski pes je najpogosteje opisan kot črn ali velik. V obliki psa se lahko pokaže hudič, volkodlak ali mrak.² Po pripovedovanju lahko takega psa odženemo s prakticiranjem krščanskih ritualov ali z branjem iz črnih bukev. To znanje je bilo izjemnega pomena, saj je lahko imelo zgolj srečanje s takim demonskim psom izredno nezaželene posledice. Ob takem soočenju je človeka namreč pogosto doletela nesreča. Lahko je izgubil glas ali sluh.³

Lik psa se je v zgodbah pojavljal tudi v okviru večerne ali nočne divje jage. Med tem demonskim dogajanjem je pokalo iz lovskih pušk, psi so lajali in številne druge živali so se oglašale. V divji jagi so morali sodelovati lovci, ki so grešili na tem svetu. Če se ji ne umakneš pravočasno, te po hrbtu udari in ti sekiro v hrbet zapiči. Zgodbe povzemajo več receptov, kako ravnati ob srečanju z divjo jago in kako se rešiti nje-nega uroka.

Zgodbe zbirke *Glasovi* govorijo tudi o psoglavcih, ki so imeli grd, spačen obraz, podoben pasjemu, in eno samo oko sredi čela. Imeli so tako pasje kot človeške lastnosti, ljudje pa so se jih na splošno bali.

Zbirka vsebuje tudi zgodbe, v katerih je človek psu, katerega je poznal in s katerim je bival, pripisoval nadnaravne sposobnosti. Predvsem je verjel, da je pes sposoben zaznati in se odzvati na demonsko dogajanje. Menili so, da pes lahko čuti, naznanja ali prikljuje smrt. Srečanje z nepoznanim in nenavadnim psom so razlagali kot znamenje za nesrečo ali smrt človeka. Manj pogost je bil motiv psa, ki v zgodbah varuje podzemni zaklad. Okoli vratu ima privezane ključke zakladnice. Tak pes

2 Mrak je bajeslovno bitje, ki se prikaže ob mraku.

3 Izvor zadnjih dveh motivov je Bernadette Bricout opisala v predavanju *Moči pogleda v pravljicah* na ljubljanskem mednarodnem simpoziju Mit in pogled 22. maja 2014. Ob predstavitvi moči volčjega pogleda je razložila, da je človek lahko izgubil sposobnost govora, če je volk prvi pogledal človeka. Da bi se izognil tej strašni kazni, se je moral truditi, da je on prvi uzrl volka.

lahko žari, bruha ogenj in žveplo ali pa ima zgolj črn kožuh. V redkih zgodbah je pes opisan kot nenevarno ali božje bitje, ki lahko človeku pomaga. Tak pes ima pogosto bel kožuh.

2 Teorija in metodologija

V svojo prvotno analizo zbirke *Glasovi* sem vključila prvih 40 knjig zbirke, ki so izšle med letoma 1988 in 2012. V tem obdobju je bilo skupaj objavljenih 13.543 zgodb, od katerih je pes omenjen v petstošestih. Pri analizi gradiva so me zanimali predvsem kvalitativni podatki. Zgodb nisem razločevala glede na njihov žanr, niti me ni zanimala resničnost posredovane vsebine. Med branjem sem izdelala seznam ponavljajočih se motivov: 1. pes kot *Canis lupus familiaris*, 2. pes kot mitološko bitje, 3. pes kot osnova za zemljepisno ime in 4. pes kot osnova za primero. Za potrebe pričujočega članka sem zbrano gradivo še enkrat pregledala in v njem poiskala zgodbe, ki podajajo vizualni opis psa. Zanimalo me je, kako je ta opis povezan z občutji in reakcijami literarnih likov ter s samim zapletom oziroma razpletom zgodbe. Da bi odgovorila na zastavljeno vprašanje, sem v Excelovo tabelo za vsako zgodbo posebej vnesla podatke o osnovnem motivu zgodbe, vizualnem opisu psa (predvsem barvi in velikosti; drugi opisni pridevniki so bili uporabljeni veliko redkeje), kontekstu srečanja ter čustvenih reakcijah človeka in psa. Skupaj sem našla 42 zgodb, ki omenjajo vizualni opis psa. Od teh jih dobri dve tretjini pripadata motivu psa kot mitološkega bitja. Čeprav je pes v zgodbah opisan na različne načine – kot črn, bel, lisast, pisan, rjav ali siv ter kot velik ali majhen –, v zgodbah prevladujeta pridevnika črn in velik.

V nadaljevanju predstavim sorodne folklorne in vražne tradicije črnega psa, ki so se ohranile v številnih predelih sveta. Pokažem, da črna barva ni bila indikator nevarnosti zgolj za naše prednike, temveč da v različnih kontekstih črni pes še dandanes simbolizira negativne sile. Dalje nakažem, da črna barva danes ni več osnovna kategorija, na podlagi katere ljudje ocenjujemo, kako nevaren je pes. To vlogo je prevzela kategorija pasme psa – kategorija, ki v mitih, vražah in drugem folklornem gradivu načeloma ni omenjena.

Ocenjujem, da ima moja raziskava dve glavni omejitvi. Prvič, z omejitvijo na gradivo, zbrano v zbirki *Glasovi*, sem verjetno prezrla številne druge zgodbe in folklorne motive, v katerih nastopa pes. Z osredotočenostjo na črno barvo pasjega kožuha kot pomembne vizualne lastnosti, ki človeku omogoča takojšnje vrednotenje (ne)varnosti psa, pa sem zanemarila številna druga orodja, s katerimi človek ocenjuje svet okoli sebe. To je druga pomembna omejitev mojega prispevka.

3 Barva psa in njen vpliv na človeka

Na kakšen način je barva psa pomembna za razplet zgodb iz zbirke *Glasovi*? Od 42 zgodb, ki omenjajo zunanji videz psa, jih kar 29 o psu govori kot o mitološkem bitju.⁴ Če si natančneje ogledamo zgodbe o mitološkem psu, črna barva pasjega kožuha vodi daleč pred ostalimi. Ta je omenjena v 23 zgodbah. V več zgodbah skupaj nastopa po več črnih psov naenkrat. Črni pes v zgodbah predstavlja v psa spremenjenega hudiča, Satanovega čuvaja, varuha zaklada, znanilca smrti, prikazen, volkodlaka ali čarovničinega pomočnika.

Beli pes je omenjen v petih zgodbah, zgolj v eni je pes črno-bel, v eni lisast in v eni pisan. V zgodbah ima beli pes črnemu nasprotno vlogo, saj lahko brani človeka ali pa mu vsaj ne grozi. V dveh zgodbah človeka brani pred napadalnim črnim psom, v drugih dveh pa ima beli pes pozitivno oziroma nevtralno vlogo: v eni pes človeku pomaga pobegniti pred lopovi, v drugi zgodbi pa duša umrlih otrok prevzame obliko belega psa.

Pridevnik »majhen« je uporabljen enkrat, pridevnik »velik« pa je za opis telesa psa v 29 obravnavanih zgodbah o mitološkem psu uporabljen v 8 primerih. Najpogostejša kombinacija barve in velikosti psa je kombinacija pridevnikov »črn in velik«, ki se pojavi sedemkrat. Nasprotno je zgolj v eni zgodbi pes opisan kot »črn in majhen«.

Črna barva pogosto nastopa v paru z belo, povzema Damjan J. Ovsec. Ko ti barvi nastopata skupaj, pogosto izražata spopade sil, pri čemer črna barva reprezentira nočne, negativne sile, bela pa dnevne, pozitivne sile. Bela simbolizira mir, tišino in miroljubnost ali nevtralnost. Je simbol začetka in čistosti, zato izraža dobro v nasprotju s črno barvo, ki v tej opoziciji simbolizira zlo, hudiča, črne sile in zle namene. Prav zato so bile bele živali vedno razumljene kot svete, še navaja Ovsec (2001, 204–206). Prav nasprotno pa so ljudje razumeli črne in ravno prav velike živali, saj so jih, kot nakazuje zgornja analiza, povezovali z nevarnostjo, hudičem in demoni iz onstranstva. Opisana simbolika barv je kulturno specifična in je značilna za krščanske družbe po letu 1000 našega štetja (Pastoureau, 2009, 51–52).

V zgodbah sta se do zdaj kot pomembna izkazala dva elementa: barva dlake in telesna velikost. Pomembna pa sta še dva dejavnika. Prvi je kontekst, v katerem je pes omenjen. Na podlagi analize zgodb lahko zatrdim, da se človek psa boji zgolj takrat, ko ga ne pozna. Drugi dejavnik je človekov čustveni odziv na psa. Čustveni odziv, ki

4 V zgodbah o psu kot *Canis lupus familiaris* oziroma domačem psu je črni pes omenjen zgolj v štirih zgodbah. Pogostejše so tudi druge barve pasjega kožuha: trikrat je omenjen kot rjav, dvakrat kot bel, enkrat kot siv in enkrat kot lisast. V teh zgodbah je pes kot velik opisan trikrat in zgolj v enem od teh primerov je istočasno črn in velik. Kot majhen je predstavljen v petih zgodbah. Človeka je strah zgolj v eni od teh zgodb.

ga je človek doživljal ob srečanju z neznanim psom, je omenjen v 11 zgodbah o črnem mitološkem psu. V vseh teh zgodbah je človeka strah. Strah je edino čustvo, ki ga človek občuti v teh pripovedih. Po Zoranu Milivojeviću, strokovnjaku za transakcijsko analizo, so strahovi skupina čustev, za katera je značilno, da jih oseba doživlja, ko oceni, da je ogrožena ena od njenih vrednot in da se ogrožajočemu objektu ali situaciji ne more ustrezno zoperstaviti (2008, 490). Kot je razvidno iz obravnavanih zgodb, so ljudje verjeli, da so psi, predvsem črni in veliki, nadnaravna bitja, srečanju z njimi pa so pripisovali izredno negativne posledice, od nesreče in izgube do smrti. Ko so srečali nepoznanega velikega črnega psa, so se zbal za svoje zdravje in življenje ter za usodo svojih bližnjih. Posamezniki pogosto niso vedeli, kako naj se borijo proti tovrstnemu demonskemu bitju. Vse, kar so lahko storili, je bilo, da so psu ubežali, da so ga poskušali odgnati ali da so se izogibali območjem, kjer bi ga lahko srečali. Zgolj nekateri so poznali recepte, ki so se prenašali z ustnim izročilom in za katere so verjeli, da lahko odženejo demona.

4 Kako vedeti, ali je pes nevaren

Marija Stanonik (2009, 188, 287) ugotavlja, da so v strašljivih povedkah povod za strah predvsem grozljivi predmeti. Za strah so krive tudi nevednost in vražne predstave. Obstajajo različne interpretacije in klasifikacije vraževerja (glej Ovsec, 2001, 23–35; Mullen, 1997, 89–98), vsem pa je skupna predpostavka, da gre za vero v iracionalno. Vraž v zvezi s psom je v slovenski folklorni tradiciji ohranjenih izredno veliko. Psi naj bi bili po prepričanju ljudi sposobni videti duhove in zavohati smrt. Po vsej Evropi je znana vraža, da pes, ki tuli, napoveduje smrt bolnika, ki leži v hiši. Ovsec (2001, 160–162) povzema, da pes, ki trikrat zavije, ljudem sporoča, da je ali bo kdo umrl.

Ta negativna simbolika psa je posebej poudarjena v liku črnega psa, poznanega v številnih tradicijah. Že rimski pesnik Horac (po Brewer, 2001, 348), ki je živel v 1. stoletju pred našim štetjem, je poročal, da je slabo znamenje, če vidiš črnega psa z mladiči. Zgodbe o črnem psu so, tako kot v slovenski folklori, zabeležene tudi v Angliji (Sax, 2001, 87), v Nemčiji, Latinski Ameriki (Burchell, 2007), med severnoameriškimi staroselci in kasnejšimi priseljenci Združenih držav Amerike (Varner, 2007, 153–154). Prav zato Gary R. Varner (2007, 153) zgodbe o črnem psu označi za skoraj univerzalne pripovedi. Črni pes ali črna kokoš se po Carlu Gustavu Jungu (1997, 1059) pojavlja v magičnih ritualih. Črne živali, ki jih pokopljejo, da bi z njimi nahranili bogove, po njegovem označujejo kaotične lastnosti samega ritualnega procesa.

Črni pes se kot simbol pojavlja tudi v moderni kulturi. V angleško govorečem svetu se izraz »the black dog« oziroma črni pes uporablja kot sinonim za depresijo. Njegovo avtorstvo se pripisuje Winstonu Churchill (1874–1965), britanskemu

državniku in dvakratnemu predsedniku vlade Združenega kraljestva (po Johnson, 2009, 7). Kot priča zgodovina fraz, navezujočih se na lik psa, zbranih v slovarju angleškega zgodovinskega slenga (Partridge, 1972, 77), je ta simbolizem še veliko starejši. Pojavljal se je vsaj že v angleških tekstih 19. stoletja. Na to simboliko se navezuje tudi ime avstralskega inštituta The Black Dog Institute (2014), ki je usmerjen k raziskovanju, terapevtskemu svetovanju in izboljšanju življenja ljudi, ki živijo z motnjami razpoloženja in z depresijo. Na območju Republike Slovenije tovrstna simbolika psa ni v uporabi.

Naj se za konec vrnem k strahu, ki ga človek v zgodbah, zbranih v zbirki *Glasovi*, čuti ob srečanju s črnim psom. Pravila, po katerih ljudje danes pse ocenjujemo kot bolj ali manj nevarne, so se spremenila. Črna barva pasjega kožuha ni več glavna lastnost, ki priča o tem, da je pes nevaren. Danes psa presojava predvsem na podlagi pasme, ki ji pripada. Za nevarne veljajo predvsem različni pitbuli, kot so bulterier, ameriški staffordširski terier in staffordširski bulterier ter argentinska doga, doberman in rotvajler⁵ – v Sloveniji pa zaradi afere Baričevič tudi bulmastif. Večini teh psov je skupno, da so srednje velike ali velike rasti, imajo močno mišičasto telo, močan potlačen gobec, dvignjena špičasta, pogosto kupirana ušesa⁶ in glede na proporce telesa dokaj kratke noge. Od tega opisa najbolj odstopa doberman.⁷ Naštete pasme psov se pojavljajo v številnih barvnih kombinacijah. Štiri od naštetih pasem – ameriški staffordširski terier in vse tri pasme, katerih ime vsebuje besedo »bul«⁸ – so v 19. in 20. stoletju med drugim uporabljali tudi v bojih, kjer so psi svoje moči merili z biki, medvedi, petelini ali z drugimi psi, in sicer v zabavo ljudem. Doberman je bil pogosto policijski pes, bulmastif je bil lovski pes, tudi argentinska doga je bila lovski in obrambni pes, rotvajlerja pa so ljudje uporabljali za zganjanje živine in vleko vozičkov.

Čeprav večina od teh psov danes v zahodnem svetu opravlja vlogo hišnih ljubljencev, posamezne pse pasem, ki so jih v preteklosti uporabljali v bojih, določeni posamezniki še vedno načrtno trenirajo in jih uporabljajo za te namene. Kot

5 Kinolog Stanley Coren (2010, 173) na ta seznam uvršča še pse pasme brazilska fila, Cane Corso, Ca de Bou, kanarska doga, španski buldog, Tosa Inu in neapeljski mastif. Na moj seznam jih ne uvrščam, saj so ti psi v Sloveniji izredno redki.

6 Oblika ter velikost ušes in repov posameznih psov naštetih pasem se razlikuje glede na zakonodajo in prakse, ki so značilne za posamezne nacionalne države. V Sloveniji 20. člen Zakona o zaščiti živali (Uradni list RS, 2013, 4459) iz leta 2013 prepoveduje krajšanje ušes in repov. Kljub zakonodajni prepovedi se posamezniki, ki se navdušujejo nad estetskimi lastnosti psa, še vedno odločajo za tovrstne posege. Kupiranega mladiča kupijo v državi, kjer je krajšanje ušes in repov dovoljeno, ali pa svojega psa odpeljejo na operativni poseg v eno od takih držav. Slovenci pse pogosto peljejo na Hrvaško ali v Srbijo, kjer je kupiranje prav tako prepovedano.

7 Doberman ima vitko telo, podolgovat gobec, dolge noge in pogosto skrajšan rep.

8 Že iz imen pasem, ki vsebujejo angleški izraz »bull«, kar v slovenščini pomeni »bik«, je razvidno, da so tovrstne pse nekoč uporabljali pri delu z biki: za njihov nadzor ali v bojih.

ugotavljajo Evans, Kalich in Forsyth (2007, 209–218), ki so pasje boje preučevali na jugu Združenih držav Amerike, danes v tem športu sodelujejo predvsem beli moški iz delavskega razreda. Prek pasjih bojev pridobivajo na časti in ugledu v svoji skupnosti. Ugrizi in druge poškodbe, ki jih psi teh pasem zakrivijo, so sicer zaradi telesne zgradbe samih psov pogosto resni, vendar pa so tudi dokaj redki v primerjavi z drugimi pasmami psov. V Sloveniji je Veterinarska uprava RS od začetka leta 2008 do 10. junija 2009 zabeležila 274 ugrizov, od katerih so s 131 ugrizi vodili mešanci. 50 ugrizov so zakrivili nemški ovčarji, po sedem zlati prinašalci in rotvajlerji, po šest kraški ovčarji, bernski planšarski psi in šarplaninci, manj pa psi drugih pasem (Z., 2009). Po vpogledu v Centralni register psov na dan 11. septembra 2014 je bilo leta 2013 prijavljenih 1624 ugrizov. Od tega je bilo med t. i. nevarnimi psi 855 mešanec (45,9 %) in 292 nemških ovčarjev (15,7 %). Šele na tretjem mestu je bil ameriški staffordširski terier z 51 vpisanimi psi (2,7 %) (Cesar, 2014). Tudi predlogi zakonov, ki bi v Sloveniji prepovedovali t. i. nevarne pasme (Ministrstvo, 2010), niso bili uspešni. Ugovori proti so se naslonili predvsem na tri točke: 1. Številne države, ki so uvedle tovrstno zakonodajo, so jo že preklicale ali pa ugotavljajo, da ne deluje. 2. Delež »nevarnih psov« – tistih, ki so ugriznili človeka ali žival – znotraj katerekoli pasme sega od 0 do 1,7 %. Kje znotraj tega kontinuuma postaviti mejo med nevarnimi in nenevarnimi psi? 3. Kraški ovčar, edina priznana avtohtona slovenska pasma psov, se med drugim uvršča med molosoidne⁹ pasme. Zakonodaja, ki bi prepovedovala pse s tovrstnim poreklom, bi ogrozila tudi prihodnost edine naše avtohtone pasme psov.

Kljub temu, da se javne debate in zakonodajni predlogi o t. i. nevarnih psih danes vrtijo predvsem okoli vprašanja pasme, pa izkušnje zaposlenih v evropskih in ameriških zavetiščih kažejo, da predsodki do črnih psov ostajajo. Opažajo namreč, da veliki črni psi na posvojitve povprečno čakajo veliko dlje od svetlejših psov. To opažanje, znano pod izrazom *sindrom črne psa*, je leta 2004 s spletno stranjo in z aktivističnim delovanjem razširila Tamara Delany (2004). Tudi psiholog in kinolog dr. Stanley Coren

9 Obstaja več razlag besed molos in mastif. Po Veterinarskem terminološkem slovarju je molos »pes Ilirov, prednik nekaterih pastirskih pasem psov« (2013, 388), mastif pa je »najstarejša angleška pasma psov (izvira iz časa Keltov) s široko, oglato glavo in kratkim gobcem, z dolgimi nogami in močnimi kostmi, s priležno dlako« (2013, 357–358). Ulrich Klever (1995, 198) molose definira kot pasme z borilno preteklostjo in zapiše, da molosoidne pse v Sloveniji poznamo pod imenom mastifi in doge. O njihovem izvoru pove, da ni jasno, ali so bili doma na britanskem otoku ali pa so jih tja privedli Feničani. Zdi pa se, da so jih Rimljani najverjetneje srečali šele v Angliji. Avtor se zaveda, da izredno poenostavlja, ko reče, da »je mastif nastal iz tibetanske doge, da se je razvijal prek grških molosov do rimskih psov za boje v arenah in da je njegov naslednik rotweiler, zraven pa še, da je mastif svak nemškega bokserja, naslednika angleških širokogobčnih borilnih psov«. Zaradi prepletene zgodovine izraza molosi in mastifi pogosto nastopata skupaj. V to skupino psov med drugim spadajo: nemški bokser, angleški buldog, bulmastif, Cane Corso, argentinska, bordojska in nemška doga, brazilska fila, šar pei, novofundlandec, rotvajler, bernardinec, mops, mastif ter španski, tibetanski in neapeljski mastif (Falappi, 2002, 86–107).

(2011) je z raziskavo pokazal, da ljudje črne pse zgolj na podlagi videza opredeljujejo kot manj všečne, manj prijazne in posledično tudi kot slabše ljubljence. Obenem jih definirajo kot bolj nagnjene k agresivnemu vedenju. Avtor raziskave je te predsodke do črnih psov povezal z vražami, ki se navezujejo na črne pse.

Da bi ugotovila, ali se s sindromom črnega psa soočajo tudi slovenska zavetišča, sem 10. maja 2013 na spletne naslove enajstih slovenskih zavetišč za živali poslala vprašanje: *»Zanima me, ali se v vašem zavetišču srečujete s problemom težje oddaje črnih psov? Se težje oddajajo le veliki črni psi ali tudi manjši? Kako pa je z oddajo črnih mačk? Prosila bi vas, da na kratko opišete, kako se ta problem pri vas kaže v praksi.«* Odgovorili so mi trije: Zavetišče za živali Postojna, Turk zavetišče za živali (občina Novo mesto) in Mala hiša d. o. o. (občina Moravske Toplice). Vsi so zatrdili, da se v njihovem zavetišču ne soočajo s problemom oddaje črnih psov.¹⁰ Marjan Turk (2013) iz zavetišča Turk je svoje izkušnje opisal takole:

Res je, da zadnja leta lažje oddamo majhne pse, veliki psi imajo zagotovo daljši staž bivanja pri nas, preden dobijo pravi dom. Res je tudi, da se zgodi, da imamo barvno populacijo naših stanovalcev, enkrat smo imeli večinoma črne pse, enkrat so bili pa vsi rjavi. Pri oddaji največkrat pred barvo prevlada karakter oz. značaj psa. Se je pa že zgodilo, da je kdo rekel: tega pa ne, ker je črn.

Prejela sem premalo odgovorov, da bi iz njih lahko posploševala. Črna barva očitno ni ovirajoč dejavnik pri posvojitvah živali. Ljudje se v kontekstu posvojitve psa iz zavetišča ne osredotočajo toliko na barvo pasjega kožuha, temveč dajejo prednost njegovemu značaju in majhni velikosti. Kljub temu predsodki do črnih psov ostajajo vsaj v glavah določenih posameznikov.

Obstajajo pa tudi tisti, ki ne verjamejo v obstoj sindroma črnega psa. Nasprotno, menijo, da se črni psi soočajo s problemi pri posvojitvah predvsem zaradi medija, prek katerega zavetišča za živali promovirajo svoje pse. Gre za medij fotografije, s pomočjo katerega je črn objekt izredno težko ovekoveti. Premikajočega črnega psa je še toliko težje fotografirati (McConnell, 2013). Črni psi na fotografijah zato pogosto izpadejo nezanimivi in imajo posledično manj možnosti za posvojitve. Rešitev predstavljene problematike je več. Fotograf Fred Levy (2014) je v želji, da bi ljudi ozavestil o praktičnih problemih, ki jih povzročajo vraže o črnih psih, izvedel fotografski projekt z naslovom Projekt črnih psov¹¹, v katerem predstavlja črne pse in njihove lastnike. Drugi (Coren, 2011) svetujejo, da je treba črne zavetiščne pse med fotografiranjem okrasiti z zanimivimi barvnimi predmeti, ki bodo psa na fotografiji

10 Informacij o oddaji črnih mačk mi ni posredoval nobeden od sodelujočih.

11 V izvorniku »Black Dogs Project«.

naredili bolj privlačnega. Fotograf mora biti pri fotografiranju črnega psa izredno pozoren tako na izbrano ozadje kot tudi na primerno osvetlitev. Obenem velja upoštevati tudi nasvet, da je velikega črnega psa dobro poimenovati z imenom – kot so Srečko, Lučka, Sonček in Piki –, ki asociira pozitivne misli ter nakazuje, da gre za prijaznega in dobrovoljnega psa.

5 Zaključek

Simbolika psa je zapletena, obširna in ambivalentna. Čeprav je bil pes več tisoč let za človeka izredno pomemben sodelavec in spremljevalec, ga mitološke tradicije povezujejo s smrtjo, podzemljem in onstranstvom. Številne zgodbe o psu iz zbirke *Glasovi* so zbrane glede na vsebino zgodbe o vražah, ki so poznane tudi v drugih delih sveta. Pes je bil za naše prednike pogosto nadnaravno bitje, ki prinaša nesrečo ali smrt. Z demoni so povezovali predvsem velike črne pse, katerih so se pogosto bali. Za nadnaravne so občasno imeli tudi bele pse, vendar so jih, nasprotno, povezovali z dobrimi ali nenevarnimi silami iz onstranstva. Motiv črnega psa z negativnimi konotacijami je znan tudi v moderni kulturi. V angleško govorečem svetu ga povezujejo z depresijo. Tisti, ki delajo v zavetiščih za živali, pa poročajo o sindromu črnega psa – opažanju, da črni psi v primerjavi s svetlejšimi težje najdejo nov dom. Čeprav se danes pri primarni vizualni oceni, ali je določen pes nevaren ali ne, zanašamo predvsem na pasmo psa, pa negativne mitološke, simbolne in vraževerne predstave o psih ostajajo pomemben dejavnik pri našem razumevanju psa in odnosa do njega.

Predstavljena simbolika črnega psa ne preseneča. Številni predmeti in bitja, ki se pojavljajo tako v črni kot v beli različici, imajo v naši kulturi pogosto stereotipne nasprotujoče si pomene. Tako govorimo o črni in beli zastavi, kjer prva simbolizira žalovanje, druga pa vdajo oziroma varnost. Beli labod, ki simbolizira brezmadežnost, moč in obenem krhkost, v črni različici predstavlja obratno in okrutno simboliko (Chevalier in Gheerbrant, 1993, 301). Sorodno simboliko nosita brezmadežno belo jagnje in grešna črna ovca. Nasprotna simbolika obravnavanih barv se zrcali tudi v rasističnih teorijah, ki belega človeka opisujejo kot večvrednega, bolj razvitega in bolj sposobnega od črncev. Na področju zdravja pa belo perutninsko meso dandanes v zahodnem svetu razumemo kot zdravo v nasprotju s temnim oziroma rdečim mesom drugih živali, ki ga povezujemo z zakisanostjo telesa. Barva se v opisanih primerih kaže kot jasno viden in takojšen sporočevalec pomena, ki ga nosi posamezno bitje oziroma stvar. Pri tem ne smemo pozabiti, da gre za kulturno pogojene vrednostne sodbe, ki so rezultat številnih vplivov in tradicij. Ti pomembno zaznamujejo naš fizični, kulturni, socialni in psihološki svet ter naše dožemanje realnosti.

Viri in literatura

- Allan, T. in drugi, *African Myths and Beliefs*, New York 2012.
- Bojc, E., *Pregovori in reki na Slovenskem*, Ljubljana 1974.
- Bošković, A., *Majevska Religija*, Beograd 1988.
- Brewer, E. C., *Wordsworth Dictionary of Phrase and Fable*, Ware 2001.
- Burchell, S., *Phantom Black Dog in Latin America*, Avebury 2007.
- Cesar, N., Osebna korespondenca, 11. september 2014.
- Chevalier, J. in drugi (ur.), *Dictionnaire des symboles* [1982]; slov. prev. Ivanc, S., *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*, Ljubljana 1993.
- Clutton-Block, J., Origins of dog: domestication and early history, v: *The domestic dog: Its evolution, behaviour, and interactions with people* (ur. Serpell, J.), Cambridge, New York, Melbourne, Madrid 1999, str. 10–18.
- Coren, S., *How To Speak Dog: Mastering the Art of Dog-Human Communication* [2000]; slov. prev. Gradišnik, B., *Govorite po pasje? Umetnost sporazumevanja med človekom in psom*, Ljubljana 2001.
- Coren, S., *The Intelligence of Dogs: A Guide to the Thoughts, Emotions, and Inner Lives of Our Canine Companions* [1994]; slov. prev. Debeljak, D., *Pasja inteligenca: Vodnik skozi misli, čustva in notranje doživljanje naših pasjih družabnikov*, Ljubljana 2010.
- Coren, S., Are Black Dogs Less Lovable? Are black dogs less desirable and harder to get adopted?, *Psychology Today*, 21. oktober 2011, <http://www.psychologytoday.com/blog/canine-corner/201110/are-black-dogs-less-lovable> [30. 10. 2014].
- Delany, T., Contrary to Ordinary: The Black Pearls of the Dog World, 2004, <http://www.blackpearldogs.com> [30. 10. 2014].
- Evans, R. in drugi, Dogfighting: Symbolic Expression and Validation of Masculinity, v: *The Animals Reader: The Essential Classic and Contemporary Writings* (ur. Kalof, L. in drugi), Oxford, New York 2007.
- Falappi, R., *Cani. Conoscere, riconoscere e allevare tutte le razze canine più note del mondo* [1997]; slov. prev. Samide, M., *Psi: Spoznavanje in vzreja najbolj znanih pasem*, Ljubljana 2002.
- Germ, T., *Simbolika živali*, Ljubljana 2006.
- Mullen, P. B., *Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art* (ur. Green, T.), Santa Barbara 1997.
- Johnson, P., *Churchill*, New York 2009.
- Jung, C. G., Lecture VII: 14. June 1933, v: *Visions: Notes of the Seminar Given in 1930–1934: Volume 1*. (ur. Foote, M.), Princeton 1997.

- Klever, U., *Knaurs Großes Hundebuch* [1959]; slov. prev. Vidic, J., *Velika knjiga o psih* Ljubljana 1995.
- Leach, H. M., Human Domestication Reconsidered, *Current Anthropology* 3, 2003.
- Leach, H. M., Selection and the Unforeseen Consequences of Domestication, v: *Where the Wild Things Are Now: Domestication Reconsidered* (ur. Cassidy, R. in drugi), Oxford, New York 2007.
- Levy, F., Black Dogs Project, 2014, <http://caninenoir.tumblr.com/> [30. 10. 2014].
- McConnell, P., The Black Dog Syndrome – Fact or Fiction?, *The Other End of the Leash*, 18. januar 2013, <http://www.patriciamcconnell.com/theotherendoftheleash/the-black-dog-syndrome-fact-or-fiction> [30. 10. 2014].
- Milivojević, Z., *Emocije: Razumevanje čustev v psihoterapiji*, Novi Sad 2008.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Vlada sprejela odgovor na poslansko vprašanje glede prepovedi nevarnih psov, 11. marec 2010, http://www.arhiv.mkgp.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/946/6181 [30. 10. 2014].
- Ovsec, D. J., *Vraževerje sveta: O nastanku vraž, njihovem razvoju in pomenu*, Ljubljana 2001.
- Parrinder, G., *African Mythology*, Feltham 1984.
- Partridge, E., *The Penguin dictionary of historical slang*, London, New York, Ringwood, Toronto, Auckland 1972.
- Pastoureau, M., *Black: the history of a color*, Princeton 2009.
- Podberscek, A. L., Good to Pet and Eat: The Keeping and Consuming of Dogs and cats in South Korea, *Journal of Social Issues* 3, 2009, str. 615–632.
- Sax, B., pod geslom: Dog, *The Mythical ZOO: An Encyclopedia of Animals in World Myth, Legend, & Literature*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2001.
- Serpell, J. A., Having Our Dogs and Eating Them Too: Why Animas Are a Social Issue, *Journal of Social Issues* 3, 2009, str. 633–644.
- Smith, W. R., *Myths and Legends of the Australian Aborigines*, Mineola 2003.
- Stanonik, M. (ur.), *Glasovi*, Ljubljana 1988-2014.
- Stanonik, M., *Zgodovina slovenske slovstvene folklore: Od srednjega veka do sodobnosti*, Ljubljana 2009.
- Šmitek, Z., *Mitološko izročilo Slovencev: Svetinje preteklosti*, Ljubljana 2004.
- The Black Dog Institute, 2014, <http://www.blackdoginstitute.org.au> [30. 10. 2014].
- Turk, M., Osebna korespondenca, 14. maj 2013.
- Z., U., Največ grizejo mešanci in nemški ovčarji, *24ur*, 14. 6. 2009, <http://www.24ur.com/novice/slovenija/najvec-grizejo-mesanci-in-nemski-ovcarji.html> [30. 10. 2014].

- Uradni list RS, Zakon o zaščiti živali, *Uradni list RS* 38, 2013, str. 4459, http://www.uradni-list.si/_pdf/2013/Ur/u2013038.pdf#/u2013038-pdf [30. 10. 2014].
- Varner, G. R., *Creatures in the mist: Little people, wild men and spirit beings around the world: A study in comparative mythology*, New York 2007.
- Veterinarski terminološki slovar, pod geslom: mastif, *Veterinarski terminološki slovar* (ur. Brglez, I.), Ljubljana 2013.
- Veterinarski terminološki slovar, pod geslom: molos, *Veterinarski terminološki slovar* (ur. Brglez, I.), Ljubljana 2013.
- Virk, J., *Miti in legende ameriških Indijancev*, Ljubljana 1990.
- Whitmont, E. C., The magical dimension in transference and counter-transference, v: *Current Trends in Analytical Psychology* (ur. Adler, G.), London 2003.
- Yang, L. in drugi, *Handbook of Chinese mythology*, New York 2008.

Tanja Kovačič

Kako vedeti, ali je pes nevaren: miti in vraže ter njihov vpliv na odnos med človekom in psom

Ključne besede: pes, črna barva, strah, mitologija, folklor, vraže

Odnos med človekom in psom je zapleten in ambivalenten. Pes je bil prva udomačena žival, zato njegov tesen odnos s človekom traja najdlje med vsemi živalskimi vrstami. Kljub temu pes v mitoloških, simbolnih in folklornih tradicijah najpogosteje reprezentira negativne, nevarne in grozeče sile iz onstranstva. Te ljudske predstave so bile nekoč razširjene tudi na območju slovensko govorečega prebivalstva. Zaradi prepričanja, da soočenje z neznanim psom za posameznika ali njegove bližnje pomeni nesrečo in celo smrt, so se ljudje psov pogosto bali.

Specifična znanja, prek katerih so lahko posamezniki psa ocenili kot bolj ali manj nevarnega, so se med generacijami med drugim prenašala prek ljudskih tradicij, folklornih pripovedi in vraževerij. Kot na podlagi analize folklornih zgodb iz zbirke *Glasovi* ugotavlja avtorica, so se pretekli prebivalci območja današnje Republike Slovenije bali predvsem črnih psov. Danes, nasprotno, o tem, ali je določen pes nevaren ali ne, sodimo predvsem na podlagi njegove pasme in telesne strukture. Kljub temu se naše vražne predstave in predsodki do črnih psov zrcalijo tudi v sodobni družbi. V angleškem jeziku črni pes simbolizira depresijo. Nekatera zavetišča za živali pa opažajo, da se ljudje manj pogosto odločajo za posvojitev velikih črnih psov.

Tanja Kovačič

How to Know whether a Dog is Dangerous: Myth, Superstition and its Influence on the Human-dog Relationship

Keywords: dog, black, fear, mythology, folklore, superstition

The relationship between humans and dogs is complex and ambivalent. The dog was the first animal that *Homo sapiens* domesticated. This means that the human-dog relationship has lasted longer than any other human-animal relationships. Despite all this, mythological, symbolic and folkloristic traditions often depict dogs in a negative light and as a dangerous and threatening force from the underworld. Due to the belief that seeing an unknown dog can lead to misfortune, accident or even death, people were often afraid of dogs.

People had to invent certain rules that could help them determine which dog was dangerous and which was not. Those rules had to change over time based on the fact that human-dog relationship is culturally and historically defined. The author analyses stories from in the *Glasovi* (Voices) collection to show that, in the last few centuries in the territory of modern Slovenia, black dogs were most feared by humans. In contrast, nowadays the most feared dogs are those of the Pit Bull and some other breeds. Nevertheless, the folk superstitions and prejudice toward black dogs is still present in modern Western societies. In the English language “black dog” symbolizes depression. And some are still reluctant to adopt large black dogs from the animal shelters.